

MÜƏLLİM HAZIRLIĞINDA MİLLİ DƏYƏRLƏRİN ROLU

Şahismayıl İsmayılov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Gülnarə Qurbanova
*Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu Mingəçevir
filialının müəllimi*

Açar sözlər: *milli dəyər, mənəvi dəyər, maddi dəyər, təhsil, məktəb.*

Ключевые слова: *национальные ценности, моральные ценности, материальные ценности, образование, школа.*

Key words: *national values, moral values, material values, education, school.*

Hər bir xalqın tarixən yaranıb formalaşmış milli dəyərləri vardır. Bu milli dəyərlər hər bir xalqda özünəməxsus olur. Milli dəyərlər vahid coğrafi ərazidə yaşayan və bu ərazini özünə Vətən bilən insanların birgə fəaliyyəti ilə yaranıb, nəsildən-nəsillərə ötürülən dəyərli bir xəzinədir. Bu dəyərlər vahid coğrafi ərazidə formalaşsa da, onun məzmunu mütəmadi olaraq dünyada baş verən hadisələrlə sıx əlaqədə olmuş, təbii fəlakətlər, tarixi şəxsiyyətlər, amansız müharibələr, heqemonluq edən dinlər, cəmiyyətdə baş verən ictimai-iqtisadi dəyişikliklər fonunda yeniləşmişdir. Xalqın yaşadığı ərazinin strateji mövqeyi və bu strateji mövqeyin əhəmiyyəti, bu ərazinin təbii sərvətləri də milli dəyərlərin məzmununa ciddi şəkildə təsir göstərmişdir.

Bəllidir ki, milli dəyərlər həmişə milli mənəviyyatla bağlı olduğundan bir-biri ilə qovuşmuş, müxtəlif zaman kəsiklərində sərhədləri yaxınlaşmışdır. Milli dəyərlər daima inkişaf edən tarixi bir prosesdir. Digər elmlərə aid tədqiqatlarda bunların vəhdətinin nəzərə alınmaması bir o qədər də mənfi nəticələr verməmişdir. Ancaq müəllim hazırlı-

ğından, tərbiyə prosesindən, bir sözlə, pedaqoji elmlərdən söhbət gedəndə milli dəyərlərə birtərəfli yanaşmaq düzgün sayılmaz. Mənəvi dəyərlərlə maddi dəyərlərin milli dəyərlər baxımından vəhdətdə tədqiq olunması, həmçinin onların müəllim hazırlığında yerinin vəhdət şəklində nəzərdən keçirilməsi daha səmərəli nəticələr əldə etmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Birlik halda götürülən dəyərlər xalqın, həmçinin formalaşan gəncliyin dünyaya inteqrasiya prosesində düzgün mövqe tutmasında önəmli rol oynayır. Maddi və mənəvi dəyərlərin vəhdəti olan milli dəyərlər yalnız tərbiyə ilə bağlı tədqiqatların, o cümlədən pedaqoji prosesin obyektini kimi qiymətləndirilib araşdırıla bilməz, bu, həmçinin dövlətin inkişaf ideologiyasının əsası kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Milli dəyərlərin yaranması və inkişafı daimi, əbədi bir prosesdir. Amma onun nəticəsi milli dəyəərə çevrilmə zamanı vaxt anlığında ya qısa, ya da uzun bir müddətdə baş verə bilər. Milli dəyərlərin həm maddi, həm maddi olmayan mənəvi cəhətləri özündə birləşdirməsi, onlar arasındakı əlaqənin, birliyin

gücünü göstərən faktıdır. Bu əlamət həm qısa müddətdə, həm də uzun müddətdə formalaşan milli dəyərlərə eyni dərəcədə aiddir. Məhz bu xüsusiyyət milli dəyərləri dövlətçilik ənənələrinin formalaşmasının, milli ideologiyanın yaranmasının əsasına gətirir. Bunlar da, həmçinin bir-biri ilə sıx bağlıdır və təbii ki, vəhdət şəklində inkişaf edir. Cəmiyyətin formalaşması bu vəhdətin necə nəzərə alınmasından ciddi şəkildə asılıdır. Bütün bunlar müəllim hazırlığında milli dəyərlərin yerini düzgün müəyyənləşdirməyin həllini vacib bir problem kimi qarşıya qoyur. Deməli, müəllim hazırlığında milli dəyərlərin yerinin müəyyənəşdirilməsi üzrə iş də digər komponentlərdən təcrid olunmuş şəkildə öyrənilə bilməz. Müəllim hazırlığında bu iki vəzifənin həyata keçirilməsi əsas məqsəd olduğu üçün milli dəyərlərə məhəbbət tərbiyəsi üzrə iş aparılması zəruri tələbata çevrilir.

Əgər müəllim özü Vətəni sevir, amma bu hissi şagirdlərinə aşılamağa səy etmirsə, o müəllimin fəaliyyətindən müsbət nəticə gözləməyə dəyməz. Bu fikri eyni ilə milli dəyərlərə aid etsək, ikinci vəzifənin qloballığı göz qabağında canlanır. Bugünkü məktəblinin, cəmiyyətin sabahkı həyatının bütün sahələrinə ya müsbət, ya da mənfi nüfuz edəcəyini nəzərə alsaq, məlum olur ki, bu nüfuzun faydalılığında müəllimlərin, gələcək pedaqoqların çox böyük rolu olacaq.

Vahid Vətən anlayışı milli dəyərlər anlayışından ayrılmazdır. Professor N. Şəmsizadə yazır: “Müasir ideologiya sivil ictimai sistemlərə qovuşmaq, onlarla birgə yaşayışa nail olmaq üçün özgünlüklə bərabər talebirgəlik əlamətlərini özündə ehtiva etməlidir”. İstər müasir, istərsə də mənəvi olan milli dəyərlər yarananda, formalaşma prosesində bəşəriyyəti öz məzmununda əks etdirir. Adətən, milli dəyərlər bəşəri dəyərlərlə üst-üstə düşür, onların oxşar cəhətləri fərqli cəhətlərindən çox olur. Oxşar cəhətlərin çox, fərqli cəhətlərin az olması milli dəyərin qiymətini, əbədiliyini şərtləndirən önəmli amillərdən biridir.

Aydın məsələdir ki, maddi və mənəvi dəyər anlayışlarının mahiyyətinin açılması, onların qarşılıqlı əlaqəsinin şərh olunması həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən olduqca faydalıdır; müəllim hazırlığında məsələnin kökünün bu müstəvidə aydınlaşdırılması gələcək pedaqoji fəaliyyətin səmərəli qurulmasına kömək edə bilər.

Professor Nurəddin Kazımov “Mərhələli tərbiyə nəzəriyyəsi” adlı əsərində tərbiyənin mahiyyəti ilə bağlı şərhlərdə milli dəyərlər məfhumuna da aydınlıq gətirir. O yazır: “Sual olunur: tərbiyə zamanı adamlara, o cümlədən gənc nəsə aşılana nələrdir? Yığcam şəkildə desək: mənəvi dəyərlərdir”. Göründüyü kimi, görkəmli alim, haqlı olaraq, mənəvi dəyərləri tərbiyədə aşılana nəzərdə tutulan keyfiyyətlərə aid edir. Bunun özü də müəllim hazırlığında mənəvi dəyərlər üzrə işin yerini düzgün müəyyənəşdirməyin çox vacib olduğunu göstərir. Daha sonra, aydın olur ki, müəllim hazırlığında təkcə milli dəyərlərin yerini müəyyənəşdirmək yetərli deyil. Həmin dəyərlərin gələcək şagirdlərə də aşılana yolları müəllim olacaq tələbələrə öyrədilməlidir.

Mənəvi dəyərlər deyəndə nəyin nəzərdə tutulduğunu izah edən N.Kazımov mənəvi dəyərlərin özlərinin də iki qrupa ayrıldığını göstərir. Doğrudur, müəllif yazır ki, bu bölgü şərtidir. Müəllifin düzgün olaraq göstərdiyi kimi, mənəvi dəyərlərin bir qismini milli dəyərlər təşkil edir: “... mənəvi dəyərləri şərti olaraq iki qrupa ayırıq: milli-mənəvi dəyərlər və ümumbəşəri mənəvi dəyərlər”. Müəllif böyüklərə, valideynlərə hörməti, uşaqlara qayğı, ailəcanlılığı, xalqın adət-ənənələrini yaşatmağı, qonaqpərvərliyi, halallığı və s. milli dəyərlərə aid edir.

Milli-mənəvi dəyərlərlə milli-maddi dəyərlərin qarşılıqlı əlaqəsində onların hansının əvvəl, hansının sonra yaranması ilə bağlı birmənalı fikir söyləmək də çətindir. Hörmət və məhəbbətə layiq tarixi şəxsiyyət-

lərin həyatları, keçdikləri yol, onlara ucaldılan abidələr, məzarlarının üstündə sonralar ziyarətgaha çevrilən türbələrin inşa edilməsi deyilənlərə sübutdur. Söylənilən fikirləri milli dəyərlərin milli-mənəvi və milli-maddi dəyərlər vəhdətində necə formalaşdığını misallar əsasında izah edək. Bildiyimiz kimi, tarixi şəxsiyyətlər, xalqın tarixində silinməz izlər qoymuş adamlar əslində konkret bir xalqın milli dəyərlərinə daxildir. Bu cəhətdən ümummilli liderimiz mərhum Heydər Əliyevin həyatını parlaq nümunə kimi göstərmək olar. Heydər Əliyev həm milli-mənəvi, həm də milli-maddi dəyərlərimizin daha da inkişaf etməsinə əvəzsiz töhfələr vermişdir. Milli birliyin, milli ideologiyanın formalaşdırılması, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, Azərbaycançılıq ideologiyasının yaradılması, bir sıra maddi mədəniyyət abidələrinin inşası və s. çoxlu sayda faktlar içərisindən seçilmiş nümunələrin yalnız bir qismidir. Milli liderin vəfatından sonra şərəfinə ucaldılan abidələr, onun məzarının ümumxalq ziyarətgahına çevrilməsi söylənilən fikirlərin doğruluğunu bir daha təsdiqləyir: milli-mənəvi dəyərlərlə maddi dəyərlər vəhdətdə formalaşır, biri digərinin inkişafına təkan verir, ona əsas olur.

Vətənimizin azadlığı, müstəqilliyi və onun torpaqlarının iyrənc düşmən tapdağından xilas edilməsi yolunda şəhidlik zirvəsinə ucalmış qəhrəman övladlarımızın nümunəsi də milli-maddi və mənəvi dəyərlərin vəhdətini açıq şəkildə göstərir: onların əməlləri mənəvi dəyərlərin parlaq nümunəsidirsə, şərəflərinə salınmış xiyabanlar, ucaldılmış abidələr maddi dəyərlərə gözəl misaldır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan xalqının ən mühüm milli xüsusiyyətlərindən biri onun yaxşılığı heç vaxt yaddan çıxara bilməməsidir. Bu isə yeni ziyarətgahların yaranmasına səbəb olur. Yuxarıda ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin nümunəsində bunu şərh etmişdik. Lakin qeyd etmək lazımdır ki,

bu nümunə yeganə deyil. Şəhidlərimizin, böyük ziyalılarımızın, görkəmli elm adamlarımızın, yazıçılarımızın timsalında formalaşan, mənəvi dəyərlərimizə çevrilən nümunələrin necə yaranması ilə bağlı həm tarixi keçmişimizlə, həm də müasir həyatımızla bağlı istənilən qədər faktlar mövcuddur. Əsas məsələ onların gücündən, təsirindən müəllim hazırlığında istifadənin sistemini və təcrübəsini yaratmaqdır.

Belə faktların sayını Azərbaycanın inkişafında, mədəniyyətinin formalaşmasında, müstəqilliyinin əldə edilməsində, elminin dünyada tanınmasında müstəsna xidmətləri olmuş şəxsiyyətlərin timsalında daha da artırmaq olar. Hər bir fakt danılmaz şəkildə sübut edəcək ki, milli-mənəvi və milli-maddi dəyərlər ayrılmaz olduğu kimi, onların təsirini, gənclərin tərbiyəsində rolunu, o cümlədən müəllim kadrların hazırlanmasında mövqeyini də dialektikada götürmək vacibdir.

Bu dialektika praktikada özünü qabarıq göstərdiyindən, nəzəriyyədə, elmi araşdırmalarda da həmin xüsusiyyət yaddan çıxmamalıdır. Müəllim kadrlarının hazırlığında haqqında danışılan xüsusiyyət bir neçə istiqamətdə nəzərə alınmalıdır. Onlar hansılardır? Təcrübə və təhlil edilmiş çoxsaylı faktlar göstərir ki, həmin istiqamətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq elmi cəhətdən, müəllim kadrlarının hazırlanması baxımından faydalıdır. 1. Milli dəyərlər, milli-mənəvi dəyərlər və milli-maddi dəyərlər anlayışlarının öyrədilməsi üzrə aparılan işlərdə; 2. Milli dəyərlərin (milli-mənəvi və milli – maddi dəyərlərin vəhdətində) xalqın a) əxlaqi dəyərlərinin; b) dövlətçiliyinin; c) adət-ənənələrinin; ç) dilinin; d) həm maddi, həm mənəvi mədəniyyətinin və s. yaranıb formalaşmasında rolunun aydınlaşdırılması ilə əlaqədar fəaliyyətdə; 3. Gələcək müəllimlərin milli dəyərlərimizi dərinləndirilməsinin son dərəcə vacib olmasının aydınlaşdırılmasında; 4. Sabahın müəllimlərinə gələcək şagirdləri ilə aparacaqları

tərbiyə işlərində (həm təlim prosesində, həm də təlimdən kənar vaxtlarda) milli dəyərlərdən istifadənin öyrədilməsi üzrə işlərdə.

Azərbaycanın dünyaya açıq olması, ona qovuşması təhsil işindən, o cümlədən müəllim hazırlığından da yan keçə bilməz. Təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatların mühüm tələblərindən biri məhz öyrənənin, tələbənin pedaqoji prosesin mərkəzinə gətirilməsi, onun obyektiv fikirlərinin maksimum nəzərə alınmasıdır. Müasir dövr mühüm bir vəzifə kimi qarşıya qoyur ki, pedaqoji prosesin təşkilatçıları tələbəni passiv dinləyici, öyüd və nəsihətləri sözsüz qəbul edən insan kimi təsəvvür etmək düşüncəsindən uzaqlaşsınlar. Yalnız bu cür olduqda tələbəni, sabahın müəllimini həyata daha yaxşı hazırlamaq mümkün olar. Bu isə tələbələrə sabah əmək fəaliyyətinə başlayandan sonra dərslər deyəcəyi, tərbiyə edəcəkləri şagirdlərə də məhz belə yanaşacaqlarına zəmanət deməkdir.

Bütün bunlar bizə anlayışın formalaşdırılmasında zəruri olan bir sıra nəticələrə gəlməyə əsas verdi. Anlayış hər hansı məfhumun əlamətlərinin tapılması prosesindən ayrılmazdır. Əlamətlər isə əsas və əsas olmayan, mahiyyətin açılmasında bir o qədər də önəmli yer tutmayanlar olmaqla bir-birlərindən fərqlənirlər. Beləliklə, tarixən konkret bir ərazidə, dövlətdə yaşamış, buranı özünə Vətən bilmiş millətin keçdiyi həyat yolu, müxtəlif yaş dövrlərində olan insanların tərbiyə vasitəsinə çevrilən həm mənəvi-əxlaqi baxışlar sistemi, həm də maddi abidələr, milli dəyərlər hesab edilir.

Rəyçi: prof. İ. Cəbrayilov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Kazımov N. Mərhələli tərbiyə nəzəriyyəsi. Bakı, 2007.

2. Şəmsizadə N. Azərbaycan ideologiyası. Bakı, 1996.

3. Qasımov L., Mahmudova R. Pedagogika. Bakı, 2003.

**Ш.Исмаилов,
Г.Гурбанова**

Сущность понятия национальных ценностей и значимость её в подготовке педагогических кадров Резюме

Национальные ценности - это обширное понятие. Это понятие до сих пор не изучено полностью. Национальные ценности объединяют в себе моральные и материальные ценности. Каждый из них влияет на подготовку педагогических кадров. Поэтому при подготовке педагогических кадров нужно учитывать сущность национальных ценностей.

**Sh.Ismayilov,
G.Qurbanova**

The role of national values in teacher training Summary

In the article, the authors express an opinion that, national values are extensive concepts and these concepts haven't been completely studied, yet. It is noted that, national values including moral and material values and each of them affects the training of pedagogical staff. The authors come to a conclusion that, it is necessary to consider national values in training of the pedagogical staff.